

לדעת לבטל

הביטול הוא מושג הלכתי נפוץ אך בשורשו עומד רעיון מופשט, שעומד ביסוד חיינו המוסריים והדתיים. מן הטליבאן ועד אחד העם

זה כמעשה כבוד, הוא סאטי, כלומר מעשה של אישה טובה. מאז, השרפה כמעט בטלה בהודו. פה ושם מנהג קרוב נוראי זה עדיין קיים. אולם עדיין, הנשים שלא נשרפו חיים גרות בבתי אלמנות, וגורלן לא טוב בהרבה. לדעתי, זו דוגמה למצב שבו מושג הביטול לא הופעל, והושב אני שמאחורי שלילת הביטול באה לידי ביטוי האמונה שהבעל אינו מסוגל לקבל את אובדן האישה, ורבושו של. ועתה מקרה נוסף של אובדן הביטול, הפעם במציאות הרבה יותר קרובה אלינו. לא אמסור שמות כדי לא לפגוע באנשים קרובים ורגישים. גם במקרה זה העדר הביטול מתקשר עם המוות. באותה מסורת דתית, שאליה אני מתכוון, נמות הבעל, למשל בפעילות צבאית, האישה אינה יכולה לחזור ולהתחתן עם גבר אחר. היא קשורה אליו לנצח. לפני כמה ימים שמעתי את דבריה של אישה שהחליטה למרות הכול להתחתן עם בן ערטה. מזה המניע של ביטול אפשרות הביטול? הדבר נובע מכך שאתה עדה דתית מאמינה בגלגול נשמות. חושב אני שאולי לפעמים האמונות המיסטיות אינן מביאות ברכה, וזו דוגמה אחת לכך.

יכוח עם מונטיפיורי

לסיום רשימתי מבקש אני לספר לכם סיפור היסטורי שהתרחש בראשית המאה העשרים, סיפור על יכוח דתי-פילוסופי, את הסיפור השלם ומשמעותו פרסמתי בכתב העת "מעשה חושב" שקבוצת תלמידי חכמים מפרסמת. במרכז הויכוח עמדו שתי דמויות שפעלו באותה תקופה, אחד העם וקלוד מונטיפיורי. אחד העם הוא דמות מוכרת ואינני צריך בשלב זה לחזור ולדון עליו. לא כך בנוגע לקלוד מונטיפיורי (1858-1938), מייסדה של התנועה הרפורמית הרדיקלית באנגליה. בכתביו ניסה מונטיפיורי להביא להתקרבות בין היהדות לנצרות. הוא עצמו אף פירש את שלושת האונגליונים הראשונים וציפה שתהא זאת התחלתה של מעין דת חדשה, שתכניס ליהדות את היצירה הנוצרית כשבמרכזה דמותו של ישו, שטוהר מאמיתולוגיה. מוסר האונגליון הוא, לפי מונטיפיורי, שיאו של המוסר היהודי – ועתה על היהדות לקבל את שלושת האונגליונים הראשונים ולהחשיבם כספרים יהודיים. כנגד זאת, בשבתו באנגליה כתב אחד העם את אחד המאמרים הידועים ביותר שלו, «על שני הסעיפים». אחד העם הציב שם את ההבדלים שבין היהדות והנצרות, בייחוד בתחום המוסרי, מתוך רצון להפריך את יצור הכלאיים שניסה מונטיפיורי לבנות. לדעתי יש בדברי אחד העם רעיונות חשובים, אם כי גם הוא טעה בכמה עניינים, גם הם חשובים. אם תכירי אותי אסביר לכם היכן, אבל דברים אלה הם מעבר למטרה כאן. הבאתי את הויכוח כדי להדגיש את עמדות המיוחדות של מונטיפיורי שעל היהדות לקבל את אחד היסודות המוסריים של הנצרות – איסור ביטול הנישואים על ידי גיטין וגירושם. לפנינו מעשה שהנצרות «בצדק» מתנגדת אליו. גם כאן ביטול הביטול? נלמד נא כי לא כל חידוש הוא מבורך. ושוב, אל תלולו בנאומוסרית המופשטת של המושגים ההלכתיים. ●

מבקש אני להתחיל את דבריי היום בהתייחסות לסוגיה הלכתית לכאורה צדדית או טכנית. נתאר לעצמנו קבוצה של מושגים או אביקטים שיש להם משמעות הלכתית שמצאנו באחד הספרים של ההלכה היהודית (לדוגמה: ענייני כשרות, הלכות טומאה וטוהר וכדומה). עד מזה ניווכח שברשימה מופיעים בנוסף למושגים הממשיים גם מושגים מופשטים. אחד מהם הוא רעיון ה"ביטול", כמו למשל בעיקרון «בטל בשישים». כפי שנראה, מושג זה של "ביטול" חוזר ומופיע במערכות הלכתיות שונות ולהלן זו מזה. בעיניי, מושג זה, יחד עם עוד מושגים מופשטים אחרים, מזכירים מושגים מתמטיים שאינם תלויים בתוכן הדברים אלא מתייחסים למבנה – לסטרוקטורה שלהם. במקום לבסות לתת הגדרה מופשטת למושג "ביטול" והדומים לו, אביא דוגמה אחד שאני מעריך כחשובה ומעניינת. היא והדוגמאות שלהלן יראו לנו את החשיבות הרבה של מושגים אלה.

דת שהפכה לאמנות

לפני לא הרבה שנים עמד ארגון הטליבאן הירדני לשמרה במשימה חשובה. באחד המקומות שהיו כבש נאם ויכוחי לא מטעה אותי היה זה באפגניסטן, הוא מצא שרידים של העולם העתיק. היו שם שני פסלים מונומנטליים שתיארו דמויות אליליות, דמויות אלו פגעו ברגש המונותאיסטי של אנשי הטליבאן, והם החליטו להרוס אותן, כנגד המחאות של אהבי האמנות וחסידי ההיסטוריה. כך פעלו הטליבאן וכך גם ארגון דאעש בלא מעט פעמים. אז שאלתי את עצמי – ומה דעתך אתה? האם אתה לא נלהמת, אולי בגלגלים אחרים בחיך, נגד אלילות זאת? כן, עניתי לעצמי, אבל אנו למדנו גיאומטריה דתית שבה קיים עקרון ה"ביטול". תפתחו את האנציקלופדיה התלמודית ותקראו המישה עמודים של מקורות על "ביטול עבודה זרה". במשך הזמן, חפצי האלילות האלה בטלו. על האופן שבו הם בטלו יש הרבה מה ללמוד, אך הביטול פעל. אכן, מותר לנו להציב דמות הגבורה במוזיאון ולהתייחס אליהם כדת שהפכה לאמנות, בעוד את מקומה של אלילות זו תפסה דאעש, שהפכה לאלילות מטורפת של אל אחד.

מות הזוגיות

כעת מבקש אני להתייחס לשלושה מקרים נוספים שבהם יש התייחסות לרעיון הביטול, רק הפעם בביון ההפוך, כדי להראות את הטרגיות הגולדות מביטול – הביטול – כלומר, מאידהתייחסות לאפשרות זו. אי לידת שאינה מתחשבת בעיקרון חשוב והיא ספק לדעתי שהמוות הוא תופעת הביטול החשובה ביותר, למשל – ביטול הקשר שבין איש לאשתו. לכאורה, זהו ביטול שאי אפשר לבטלו. אך מסתבר שלא כך! לא תמיד מבינים אנו מה שמול עינינו, אך זו המציאות בהיסטוריה היהודית, שם אנו מוצאים דוגמה מעין זאת – במוות של אדם, במיוחד מהכתות הגבורות, נשרפה אשתו החיה עם בעלה המת. חברה זו לא הייתה מודעת למושג הביטול. היא פירשה מעשה הקרבה

לומר – ראוי לחבק אותו, מכל הבחינות, מלבד זו הספרותית – מבלי להצביע בכל זאת על המאפיינים הפחות חזקים שלו, והם קודם כול הרמויות עצמן, כפי שהיה אפשר לראות במונולוג הנ"ל. כולן באות דמויות מאוד תמימות, מאוד צפיות, לא מורכבות, עם צרכים מאוד בסיסיים, המסרים שהן נושאות תמיד ברורים מדי, תמיד על פני השטח, לעיתים כמעט פרגוגיים. די ברור כאן מי הרע ומי הטוב, העולם שהן מתארות הוא שחור לבן, כמעט כמו בקמיקס, בלי שום גוון של אפור ביניהם. אולי מלבד אותה אמת המגוננת על בנה המפחד, שאיכשהו יוצא ממנה משהו מעט יותר מוחצץ מאחרות, מעט יותר דעתי, ובמובן זה יש משהו בחוסר הפחד שלה שמעורר תמימה.

ההתנגשות של הדמויות עם המנגנון היא התנגשות נסיבתית, לא מכוונת, ותפיסת העולם שלהן היא כזאת שאפשר כמעין תרגיל מחשבתי ממש לשלב כל דמות בסיפור אחר. דוגמה מצוינת לכך היא בסיפור "כה קרוב כה רחוק", שבו הדמות הגברית מביטה אל כלוב הציפורים, ועושה הקבלה בין כליאתם של הציפורים בו לכליאתו שלו בתוך המנגנון, ואז הוא משהיר אותן להופשי. כי הוא יודע למה הציפור בכלוב שרה. אמנם, כאמור, יש משהו נוגע מאוד ללב בסצנה הזו – אבל על כל ספר מערבי שהיה כתוב סצנה כזו היה יורד הגרון הביקורתי באחת, ובצדק. אין דבר קלישאתי יותר מהקבלה של ציפורים אל החופש, וגם כאן היא נעשית ברורה מדי, מודגשת מדי, הכי פשוטה ובסיסית. דווקא דוגמה מעט הפוכה לכך היא בסיפור הטוב ביותר בקובץ לטעמי, "מהומת אלוהים". הוא הטוב ביותר כי הוא מביא לרגע משהו מעט אחר, ומספק רגע אבסורדי, כמעט סוריאליסטי, שבו המנהיג יושב במכונית השדר שלו וקורא לסבתא זקנה שהולכת לה לתומה ומתעסקת בענייניה, בעוד כל מנגנון התחבורה של המדינה משתגע לחלוטין נוכח נסיעתו ברחובות. ופתאום, מבעד כל מנגנון הרע והריוח, מצטיירת דמותו של המנהיג כדמות דיוקא חביבה, דאגנית, בעלת חמלה, שלכאורה לא קשורה לכל המנגנון העצום והתמננני הפועל בשמה, והוא שואל אותה ברך מה מעשיה, ומציע לה להסיע אותה אל בית החולים. והנה רגע אחד שמתעלה מעל הפרדוגי, ויוצר אפילו קרטוב של הומור. כמה חבל שזו רק סצנה אחת.

אנחנו נקרא את הספר, נתרגש, נצחק בשפתיים, אבל ברור לנו בכל רגע ששום דבר לא ישתנה. המשטר המפלצתי שם ימשיך לעשות את מה שהוא עושה, במיוחד עכשיו לנוכח היחסים המזרחיים עם דוגלר טראמפ. מדי פעם נשמע על מקרה נוסף שבו המנהיג קיפר את ראשו של בן דורו והאכיל בו את הכלבים, על עוד מחנות ריכוז ועבודה, עוד נתן סטטיסטי מזעזע, מדי פעם מישור יקום וישראל "אין" העולם ממשיך לשתוק". דומה שכבר אף אחד, בנראה, לא יטרח לענות לו. ●

האשמים

באנדי מאנגלית: דנה אלעזר הלוי אחות בית, 2018, 221 עמ'

תשובות // 1. אליאב, אחיו הגדול של דוד. 2. העולם הזה. 3. ויקיפדיה, שפועלת על מערכת ויקי. 4. נטילת מים אחרונים. 5. גז צחוק. 6. הווייט סטרייפס. 7. דמותו של רבין בסרטים עלילתיים על מבצע אנטבה. 8. גוף שמן. 9. כרובית. 10. חמת חלילים. 11. שבעת הגמדים של שליגיה בסרט של דיסני